

© 2003 р. П. С. Пацурківський

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

СУЩЕ ТА НАЛЕЖНЕ У ФІНАНСОВОМУ ПРАВІ: ОСНОВНІ ТИПИ ДОКТРИНАЛЬНИХ ВИРІШЕНЬ

Вся наука та практика фінансового права переконує, що в залежності від того, як суб'єкти фінансових правовідносин розуміють фінансове право, так вони і користуються ним. Неправильне розуміння фінансового права з неминучістю тягне за собою таке ж хибне його застосування. І навпаки – чим більш істинним, адекватним є розуміння фінансового права, тим ефективнішим стає його застосування. Нині у всіх постсоціалістичних країнах достатньо ознак, які свідчать про суттєві проблеми у застосуванні фінансового права на практиці. Це неминучий наслідок таких же проблем у розумінні фінансового права. Особливі проблеми постають при спробах розрізнити у фінансовому праві суще і належне, вивільнити фінансове право від химерних, помилкових уявлень про нього в цілому та окремі його сторони, риси, які є наслідком хибного сприйняття юридизованої фінансово-правової практики як джерела пізнання та критерію істини у фінансовому праві. Потреби суспільного прогресу вимагають повернути фінансовому праву його внутрішню довершеність змісту і форми, діалектику публічних фінансів та фінансового законодавства, гармонію їх взаємодії.

Аналіз усього різноманіття відповідей на основне питання науки фінансового права – чим в дійсності є фінансове право, творінням природи (у даному випадку під природою ми розуміємо усе суспільство як найвищу форму буття природи) чи атрибутом держави, її творінням, а якщо того й іншого одночасно, то яка роль природи і яка роль держави у творенні фінансового права – що містяться в дослідженнях з фінансового права вчених постсоціалістичних держав і країн Заходу, всієї історії науки фінансового права свідчить, що усі ці відповіді за їх суттю та по мірі історичної появи можна розподілити на чотири типи – природно-правовий тип, тип юридичного позитивізму, природно-позитивний тип (соціологічний позитивізм), філософсько-правовий тип. Кожен з даних типів розуміння фінансового права має тільки йому властиві сутнісні риси та особливості. Однак цей поділ чіткий тільки в науці. Що ж до практики, як це часто буває, то крайнощі нерідко змикаються, накладаються так, що розрізнити їх якісну відмінність можливо тільки з допомогою професіоналів.

Природно-правовий підхід до розуміння фінансового права поділяли більшість корифеїв російської науки з фінансового права дореволюційного періоду [6; 36; 40; 43; 48; 49; 50; 52; 63; 65; 67; 82; 90; 91; 92; 93], юристів-фінансистів країн Заходу, причому в однаковій мірі як минулого часу [9; 31; 32; 39; 41; 46; 54; 56; 87; 89], так і сучасники [95; 96; 97; 98; 99; 100; 101; 102; 105; 108; 109; 111; 112; 113; 115; 116; 117; 118; 119]. Вони вважали і вважають, що фінансове право є лише творінням природи, ототожнювали в минулому та ототожнюють нині публічні фінанси та фінансове право. Представники цього історично першого типу розуміння суті фінансового права абсолютизують в останньому природний зміст і дуже применшують, а то й зовсім відкидають значення його форми, позитивного боку справи. Це з неминучістю виливається на практиці у безправ'я, анархію, стихію, неврегульованість чи, як мінімум, недостатню урегульованість позитивним фінансовим правом об'єктивних відносин у сфері публічних відносин. Найпоширенішою реакцією на подібний стан речей в юриспруденції є намагання знайти вихід із даної ситуації у віднесенні розподільних та перерозподільних суспільних відносин з приводу публічних фінансів до адміністративного права [28, с. 16; 110; 114], конституційного права [4; 26; 104; 120] чи обмеження їх тільки податково-правовими відносинами [13; 33; 98; 100; 106; 114; 116], що, зрозуміло, насправді не є виходом з проблеми.

Тісно до природно-правового типу розуміння фінансового права примикає **філософсько-правовий тип** його розуміння, який зводить будь-яке право до принципів справедливості і свободи. Якщо теорія природного права абсолютизує у фінансовому праві його природні закономірності, то його філософське розуміння зводиться до абстракції, свого роду математичної формули правової норми, згідно якої фінансове право – це відповідним чином внормована свобода суб'єктів розподільних відносин у сфері публічних фінансів, внормована за принципом „Моя свобода обмежує свободу всіх інших суб'єктів фінансових правовідносин, свободи всіх інших суб'єктів фінансових правовідносин обмежує мою свободу”. Філософсько-

правовий тип розуміння фінансового права ще зовсім не досліджений, він перебуває лише на початковому етапі формування. Проте саме з його допомогою тільки й можливо реконструювати багато аспектів суцього у фінансовому праві з позицій належного, утвердити належне у фінансовому праві, висловлюючись словами М. Хайдегера, у якості суцього [78, с. 269] і тим самим підняти рівень розвитку фінансового права до сучасних потреб розвитку суспільних відносин. „Займатися тільки суцщим – нігілізм” [78, с. 274], – зазначав М.Хайдегер. Надаючи великого значення філософському розумінню фінансового права, водночас слід пам’ятати, що реального буття цей тип права не має, що це не самостійне явище, яке існує десь поряд із фінансовими законами чи над ними, а лише наукова абстракція, яка тим не менше переконливо розкриває сутність правового регулювання, але тільки з одного боку – з боку моральних принципів, які повинні лежати в його основі, тобто, знову ж таки з боку належного.

Юридичний позитивізм як тип розуміння фінансового права досяг форм зрілості у бувшій Радянській державі [7; 18; 55; 57; 61; 69; 81; 85] і в даний час продовжує домінувати у всіх постсоціалістичних державах [19; 25; 34; 51; 70; 72; 84; 95; 103; 107; 120]. Він виходить з абсолютизації позитивного начала у фінансовому праві, розглядає публічні фінанси у якості атрибута держави [83; с. 66] і по суті не враховує їх визначальної ролі у фінансовому праві. Представники даного типу розуміння фінансового права навіть при визначенні його предмета виходять не із змісту суспільних відносин, що ним регулюються, а тільки зі сфери, меж застосування позитивного фінансового права, які поза предметом, як відомо, втрачають свою чіткість, вираженість і визначаються у науці фінансового права та на практиці нерідко волонтаристськи. Наприклад, у рекомендованому Міністерством освіти Російської Федерації підручнику з фінансового права для студентів вузів Н.Д. Еріашвілі пише: “До предмету фінансового права належать закріплення структури фінансової системи, розподіл компетенції в даній сфері між Федерацією та її суб’єктами, а також місцевим самоврядуванням в особі відповідних органів, регулювання на основі цих висхідних норм відносин, характерних для процесу фінансової діяльності” [88, с. 11]. Як переконує стан науки та практики фінансового права у всіх постсоціалістичних країнах, абсолютизація другого типу розуміння фінансового права також не веде до вирішення його нагальних проблем. Тим не менше прослідкуємо хоча б схематично еволюцію даного праворозу-

міння, оскільки розуміння фінансового права в постсоціалістичній Україні виростає методом діалектичного зняття безпосередньо з нього.

Класичний період розвитку радянського фінансового права розпочався у 1940 році, після опублікування статті Ю.А. Ровинського “Предмет радянського фінансового права” [58] та першого радянського підручника з фінансового права [29]. У цих роботах раніше фрагментарні, неповні, безсистемні знання з радянського фінансового права були вибудовані у чітку, внутрішньо логічну систему категорій та понять, з чітко визначеними межами предмету фінансово-правового регулювання та його методом. Це сталося в ході найбільш плідної в довоєнний період дискусії про систему права та систему законодавства, яка відбулася на рубежі 30-х-40-х років ХХ століття. Тоді ж, у 1940 році, основоположник радянського фінансового права Ю.А. Ровинський писав: “Фінансове право в СРСР, як сукупність юридичних норм регулювання відносин у галузі державних фінансів, є самостійною галуззю права, що покликана регулювати діяльність соціалістичної держави у сфері планової акумуляції і планового розподілу державних грошових засобів з метою забезпечення будівництва комуністичного суспільства” [58, с. 42]. Так було остаточно подолано традиції дореволюційної російської, західноєвропейської континентальної та англо-американської наукових фінансово-правових шкіл щодо необгрунтовано розширеного тлумачення предмету фінансового права. Не вніс Ю.А. Ровинський істотних змін у дане визначення фінансового права і в своїй основній науковій праці, опублікованій через двадцять років після цього: “Радянське фінансове право як галузь радянського соціалістичного права є сукупність норм, що регулюють відносини в галузі фінансової діяльності держави з метою виконання її завдань і функцій, спрямованих на побудову комунізму в СРСР” [57, с. 64]. Більшість з наступних визначень предмету фінансового права, що робились авторами цілого ряду підручників, посібників, монографій і статей, були більш або менш вдалими варіаціями останнього визначення Ю.А. Ровинського [7, с. 30; 35, с. 40-41; 55, с. 27; 79, с.194; 80, с. 97; 81, с. 34-37; 85, с. 15-18;].

Необхідно підкреслити, що тривалий час в радянській юриспруденції сфера дії фінансового права визначалась головним чином двома елементами – утворенням та розподілом фінансових ресурсів держави, а третій її елемент – використання фондів грошових коштів держави – як правило, був відсутнім у цих визначеннях його предмету. Одними з останніх серед відомих вчених-юристів визначали

сферу фінансового права на основі вищезазначеного підходу В.І. Лісовський [42, с. 192] та С.С. Алексєєв [66, с. 282]. Рівно через сорок років після визначення сфери дії фінансового права Ю.А. Ровинським його суттєво уточнила та збагатила одна з учениць цього відомого науковця та педагога, фундатор української школи юристів-фінансистів Л.К. Воронова. “Фінансове право, – зазначала вона, – це сукупність правових норм, що регулюють відносини в галузі мобілізації, розподілу і використання централізованих та децентралізованих фондів грошових коштів, що є частиною національного доходу країни, з метою забезпечення виконання завдань і функцій радянської загальнонародної держави” [20, с. 25]. Вона, таким чином, уточнила зміст поняття фінансової діяльності держави за рахунок включення до нього такого елементу, як використання фондів грошових коштів держави, конкретизувала його, а також точніше відобразила у визначенні мету правового регулювання цих відносин, опустивши при цьому за межі визначення положення про те, що це – окрема галузь права. Таке розуміння предмету фінансового права з часом стало загальноновизнаним і внаслідок цього набуло рис класичного.

В постсоціалістичний період сферу дії фінансового права розширили ще більше, включивши до неї поряд з фінансовою діяльністю держави ще й фінансову діяльність органів місцевого самоврядування. Дане визначення із вищезазначеним уточненням нині наводиться майже у всіх підручниках, навчальних посібниках, наукових виданнях, що оприлюднюються в Україні та інших постсоціалістичних державах [19, с. 35; 25, с. 38-39; 27, с. 27; 38, с. 26-27; 44, с.9-10; 71, с. 36; 73, с. 32; 74, с. 10; 77, с. 44; 84, с. 31; 88, с. 11]. Проте при детальнішому аналізі з’ясовується, що наведене вище та усі інші, йому подібні, визначення предмету фінансового права мають недоліки онтологічного та методологічного характеру. Головним недоліком такого підходу до визначення предмету фінансового права – тільки зазначенням його меж – є те, що він є нічим не обґрунтованим відступом від загальноприйнятого у континентальній системі права критерію поділу права на галузі у **відповідності зі змістом суспільних відносин**, що регулюються тією чи іншою системою норм права. При цьому вказівка на обсяг предмету правового регулювання не обов’язкова у визначенні предмету, хоча в силу традицій, що склались, вона може міститися також.

Наприклад, у статті нового Цивільного кодексу України зазначається, що “цивільним законодавством регулюються особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юри-

дичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників” [1, Ст. 1]. При цьому уточнюється, що “до майнових відносин, заснованих на адміністративному або іншому владному підпорядкуванні однієї сторони другій стороні, а також до податкових, бюджетних відносин цивільне законодавство не застосовується” [1, Ст. 1].

Сучасна доктрина адміністративного права під предметом норм права цієї галузі розуміє **“суспільні відносини управлінського характеру”**, що складаються у сфері організації та функціонування виконавчої влади, державного управління та місцевого самоврядування, а також в процесі внутріорганізаційної та адміністративно-юрисдикційної діяльності інших державних органів [12, с. 55; 14; 64, с. 307].

При традиційному підході до розуміння предмету фінансового права тільки через вказівку на його межі, як уже зазначалося вище, залишаються не розкритими сутнісні риси власне предмету фінансово-правового регулювання – публічних фінансів. У радянський період, коли майже усе приватне було знищено і тотально панувала суспільна власність на засоби виробництва та його результати, а приватний сектор складав мізерну долю процента у всьому валовому внутрішньому продукті, грошові ресурси переміщались з фонду у фонд, не залишаючи одного і того ж власника – державу. Тобто питання, правомірно чи ні здійснюється таке переміщення грошових ресурсів, мало другорядне значення.

В постсоціалістичний період, в порівнянні з попереднім історичним періодом, ситуація у сфері публічних фінансів зокрема та фінансів в цілому докорінно змінилася. Питома вага валового продукту, що виробляється у суспільному секторі, різко скоротилась та продовжує зменшуватись, а питома вага суспільного валового продукту, що виробляється в приватному секторі, навпаки, стала переважаючою та далі продовжує зростати. Держава опинилась в ситуації, коли поступово, проте неухильно звужуються її можливості протиправно зловживати природними правами та законними інтересами приватних власників при формуванні публічних фондів грошових коштів, коли фінансове законодавство держави об’єктивно змушене у все більшій мірі втілювати її природне фінансове право.

Таким чином, розуміння предмету фінансового права пройшло тривалу і складну еволюцію, у різні періоди воно було різним. Воно зумовлювалось насамперед розумінням суті та ролі публічних фінансів у житті суспільства, ролі об’єктивних та суб’єктивних факторів у суспільному прогресі,

нарешті, розумінням права як феномену суспільного життя. **Розуміння предмету фінансового права, що склалося у соціалістичний період розвитку суспільства, не може бути механічно перенесене у новий період суспільного розвитку без шкоди для держави, органів місцевого самоврядування та суспільства в цілому без порушення основоположних принципів та засад функціонування громадянського суспільства і правової держави як його ядра.**

Що ж саме є предметом фінансового права постсоціалістичної держави і в чому полягають його сутнісні характеристики та особливості? На це питання, поставлене усім ходом сучасної фінансово-правової теорії та практики, вже почали з'являтися деякі нові відповіді та гіпотези. Насамперед деякі дослідники фінансового права у ситуації, що склалася, зробили висновок про зникнення єдиного предмету фінансового права, а на підставі останнього – про розпад галузі фінансового права на галузь бюджетного права, галузь податкового права, деякі інші [3; 16, с. 81; 17]. Дещо нижче проаналізуємо, чи достатньо обґрунтований цей висновок. А поки що наведемо приклади ще деяких новацій щодо предмету фінансового права, на нашу думку, також дуже далеких від істини. Так, М.В. Карасьова обґрунтовує висновок про те, що “в сучасних умовах досить очевидно проявився майновий характер відносин, що регулюються фінансовим правом” [37, с. 10]. “Сьогодні стало цілком очевидно, - резюмує вона, - що фінансове право, так же, як і цивільне право, регулює дві групи суспільних відносин. По-перше, воно регулює відносини власності, тобто відносини по володінню, користуванню та розпорядженню майном. По-друге, фінансове право регулює відносини по переміщенню майнових благ від однієї особи до іншої” [37, с. 12]. Нарешті, М.В. Карасьова підкреслює: “окрім усього іншого, фінансове право регулює відносини власності фізичних осіб та організацій” [37, с. 14]. Тобто, наяву не описка відомого вченого, зроблена ним в запалі полеміки, наукової дискусії, а свідомо позиція, послідовна лінія, обійти мовчанням яку означало б не тільки погрішити проти істини, але й образити неухвагою її автора.

У значній частині наукових робіт, у навчальній літературі [19, с. 38; 51, с. 24] і навіть в новітніх нормативно-правових актах найвищого рівня продовжує залишатися точка зору на предмет фінансового права, як на відносини владні. Наприклад, в Податковому кодексі РФ, прийнятому в 1998 році, відзначається, що: “Законодавство про податки і збори регулює владні відносини...” [45, Ст. 2].

Постає питання, чи можливо в принципі позитивно вирішити основне питання науки фінансового права, сформульоване вище? Вважаємо, що так. І що це можливо зробити лише з позицій природно-позитивного типу розуміння фінансового права, чи інакше кажучи, з позицій **соціологічного позитивізму**. Ключем до такого вирішення є застосування до фінансового права вже неодноразово успішно перевіреного іншими галузями юриспруденції **принципу соціального натуралізму**, який нині у Західній Європі все частіше називають принципом соціального реалізму. Так, застосування цього принципу наукою кримінального права, зокрема, Ч. Бекарія, допомогло успішно розв'язати складну, здавалося б нерозв'язну методологічну, світоглядну суспільну проблему відповідності міри покарання міри злочину [2]. У фінансовому праві успішно застосовували принцип соціального натуралізму А.І. Худяков при обґрунтуванні системи фінансового права постсоціалістичної держави [83], Р.О. Гаврилюк – при визначенні функцій податку [21; 22], обґрунтуванні нових підходів до розуміння джерел податкового права [23].

Згідно даного принципу соціальні явища не можна розглядати поза дією законів природи, а навпаки, їх необхідно розглядати у якості таких, які є за своєю суттю не менш природними, як фізичні чи біологічні явища, а ще більш природними, оскільки вони відображають вищу форму розвитку природи. Це в повній мірі стосується і такого соціального явища, як право. У відповідності з принципом соціального натуралізму право – це соціальна форма законів природи, точніше кажучи, природних законів суспільного життя. Звідси воно неминує має два аспекти – природний зміст і соціальну форму. Форма ж і зміст, як відомо, є атрибутами один одного, у природному стані неможливі одне без одного. Найбільш досконалим є таке право, у якому природний зміст, тобто об'єктивні суспільні відносини, найбільш адекватно втілюються в позитивному праві, тобто у його соціальній формі – законодавстві.

У відповідності з принципом соціального натуралізму основне питання науки фінансового права, на нашу думку, повинно бути вирішене наступним чином: у творінні фінансового права природа, тобто суспільство, відіграє ту роль, що створює об'єктивні фінансові відносини, а держава відіграє ту роль, що надає цим природним фінансовим відносинам відповідну соціальну форму, що називається фінансовим законодавством. Підкреслимо – форму не довільну, а детерміновану фінансовими

відносинами, які у повсякденному житті найчастіше називають просто фінансами.

Аналіз літератури про публічні фінанси з немишучістю засвідчує, що і в науці про фінанси є чимало дискусійних, спірних проблем. Проте питання про сутнісні характеристики фінансів наукою про фінанси уже розв'язано. Зокрема, у відомому підручнику з фінансів під редакцією Л.А. Дробозіної підкреслюється: “Фінанси відрізняються від грошей як за змістом, так і за функціями, що виконують. Гроші – всезагальний еквівалент, з допомогою якого насамперед вимірюються затрати праці асоційованих виробників, а **фінанси – економічний інструмент розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту і національного доходу, зняряддя контролю за утворенням та використанням фондів грошових коштів.** Головне їх призначення полягає в тому, щоб шляхом утворення грошових доходів і фондів забезпечити не тільки потреби держави і підприємств у грошових засобах, але й контроль за використанням грошових ресурсів” [47, с. 9]. Такої ж точки зору на фінанси дотримуються й інші відомі фахівці науки про фінанси [10, с. 16; 59; 75; 76].

Французький класик науки про фінанси і науки про фінансове право П.М. Годме ще у ХХ столітті звернув увагу на те, що у суспільстві з ринковою економікою паралельно існують дві сфери фінансів – державні фінанси і приватні фінанси. “Іноді видається доцільним, - писав він, - допускати деяку аналогію проблем державних фінансів і проблем приватних фінансів з метою їх найкращого та найповнішого розв'язання” [24, с. 41]. Водночас, аналізуючи фінанси французького суспільства, де державні і приватні фінанси давно досягли класичних форм зрілості – в Україні та інших постсоціалістичних країнах цього ще немає – він писав: “В жодному випадку не слід забувати про фундаментальні відмінності між державними і приватними фінансами. Основна відмінність між ними зумовлена тим фактором, що стан приватних фінансів і динаміка приватних фінансів залежать від законів ринкової економіки. Так, попит і пропозиція на ринку зумовлюють визначення розміру процентної ставки. Стан же і динаміка державних фінансів визначаються рішеннями держави і діями публічної влади” [24, с. 41].

З вище викладеного очевидно, що фінанси – це не просто грошові, а розподільні і перерозподільні суспільні відносини, які опосередковуються, реалізуються з допомогою грошей, що між фінансами публічними та фінансами приватними наявні принципові відмінності якісного характеру, що **безпо-**

середнім об'єктом правового регулювання публічної влади є не усі фінансові відносини, а лише та частина з них, поява якої історично зумовлена виникненням публічних потреб, тобто публічні фінанси. Публічні фінанси, будучи нерозривно пов'язаними з існуванням власне держави, не дивлячись на свій об'єктивний характер, проявляються не інакше, як у формах, визначених державою. Тобто держава, враховуючи суспільні потреби, які завжди детерміновані рівнем розвитку продуктивних сил, масштабами державної діяльності, соціальними завданнями на відповідному етапі розвитку і т.д., надає фінансовим відносинам, що об'єктивно народжуються, адекватні правові форми. Вона з допомогою права встановлює конкретні види платежів (податків, зборів, мита) і порядок їх зарахування в державні грошові фонди, визначає напрями використання фінансових ресурсів, принципи їх розподілу і т.д. Інакше кажучи, вона здійснює це з допомогою фінансового права.

Отже, **матеріальним предметом фінансового права виступають публічні фінанси, які є за своєю суттю розподільними та перерозподільними суспільними відносинами, або, інакше кажучи, розподільні та перерозподільні відносини у сфері публічних фінансів.** Це відносини не грошові, хоч без посередництва грошей вони не можливі в принципі. Це відносини не владні, не управлінські суспільні відносини, тому що сенсом, змістом фінансових відносин є не підпорядкування волі одного суб'єкта – державі волі іншого суб'єкта, наприклад, платника податків, а розподіл та перерозподіл суспільних благ. Нарешті, це не відносини власності, а відносини з приводу розподілу та перерозподілу частини приватної власності задля задоволення загального, публічного інтересу.

Таким чином, фінансове право можна визначити, як систему норм права, що регулюють розподільні та перерозподільні відносини у сфері публічних фінансів з метою створення державних та муніципальних фондів грошових коштів для задоволення суспільних потреб. Таке розуміння предмету та змісту фінансового права, на нашу думку, найбільш адекватно відповідає його справжній суспільній природі. З його позицій стає можливим вирішити також усі інші вузлові дискусійні питання сучасної теорії і практики фінансового права – про метод фінансового права, про систему фінансового права та системоутворюючі фактори, про межі фінансового права, про місце фінансового права в системі галузей права, про системоутворюючу категорію науки фінансового права та інші.

У відповідності з принципом соціального натуралізму **межами фінансового права є природні межі публічних фінансів**, тобто, завжди і всюди фінансовим правом повинні регулюватися усі без винятку розподільні та перерозподільні відносини у сфері публічних фінансів, оскільки усі їх види належать до єдиного предмету фінансового права. Не поширювати дію фінансового права на якусь частину публічних фінансів означало б прирікати їх на хаотичність, аморфність, не надавати їм відповідної правової форми, далеко не в повному обсязі і не в публічних інтересах використовувати їх внутрішній потенціал. І навпаки – поширювати дію фінансового права на інші сфери суспільних відносин – владні, майнові, відносини власності, на приватні фінанси і т.д. – означало б застосувати до цих природних, об'єктивних за змістом відносин неадекватну правову форму, яка у кожному аналогічному випадку вступала б в антагонізм з невластивим їй змістом, деформувала б цей зміст, спотворюючись при цьому сама, приносила б для суспільства замість прогресу і задоволення його інтересів найрізноманітніші проблеми та катаклізми.

Класичним прикладом останнього може бути фактичне та юридичне одержавлення у бувшому СРСР грошових коштів колгоспів та інших кооперативних організацій. Здійснене під лозунгом створення умов для перетворення всіх форм власності в країні в одну форму – державну, воно було за своєю суттю неправомірним розширенням юрисдикції невласника (держави) на об'єкти чужої власності, з одного боку, та адекватним обмеженням природних прав істинного власника – колгоспів на об'єкти їх власності, з іншого боку. І хоча це фактичне захоплення бувшою радянською державою чужої власності відбулося за допомогою відповідних юридичних форм та актів, легально, воно ще раз підтвердило істинність положення про детермінованість правових відносин, похідних за своєю природою, економічними відносинами як базисними.

Внаслідок цього волюнтаристського включення грошових коштів колгоспів до складу державних фінансів не принесло користі ні державі, ні колгоспам. Навпаки, різке обмеження самостійності колгоспів у використанні власних грошових коштів, а нерідко повна відсутність такої самостійності стали однією з головних причин різкого погіршення їх фінансового стану, що в свою чергу зумовило необхідність невдовзі розпочати широкомасштабне надання державою цим де-юре самостійним суб'єктам господарювання регулярної грошової допомоги у формі субсидій на сільгосп-продукцію, прямих бюджетних інвестицій у колго-

спний сектор економіки, багаторазового списання державою боргів колгоспів за банківськими кредитами тощо. Всі перераховані фактори не зміцнили державні фінанси, як очікувалось в первісному задумі, а навпаки, ще більше послабили їх, а в сукупності з іншими причинами зумовили їх повне фіаско. Це закономірний наслідок державного волюнтаризму у сфері фінансової політики, оскільки сам факт існування держави фінансових відносин не породжує. Фінанси, як і держава, є об'єктивним результатом всього суспільного розвитку, з'являються історично приблизно одночасно, хоча все ж виникнення фінансів передують виникненню держави. Перебільшення або ж недооцінка ролі держави у розвитку фінансових відносин в однаковій мірі методологічно хибні, а практично шкідливі та небезпечні.

Система фінансового права завжди детермінується системою публічних фінансів, що складаються з окремих якісно виокремлених в силу свого місця у розгалуженому та складному ланцюгу розподільних відносин ланок цільної сфери публічних фінансів, які, не дивлячись на це, залишаються за своєю об'єктивною економічною суттю єдиними, однорідними. Цей висновок, багаторазово обґрунтований та підтверджений відомими вченими-фінансистами, що належать до різних історичних періодів та наукових шкіл [11; 30; 86], дозволяє поставити під сумнів достовірність твердження Д.В. Вінницького про “відсутність системи однорідних відносин, правове регулювання яких могло б здійснюватись єдиним методом та подібними правовими засобами” [17, с. 86]. В дійсності усе з точністю до навпаки, предмет фінансового права характеризується саме однорідністю, внутрішньою системністю економічного змісту суспільних відносин. Тому, **якщо залишатися на позиціях предметної зумовленості кожної з галузей права, у відповідності з принципом соціального натуралізму необхідно визнати єдність фінансового права як класичної галузі права.**

Природно, в силу багатьох об'єктивних факторів фінансові системи різних держав не ідентичні, а інколи істотно відрізняються між собою. Наприклад, у РФ як федеративній державі є фінанси суб'єктів федерації, в той час як в Україні як державі унітарній такої ланки у державних фінансів не має. Основними ланками публічних фінансів у РФ та в Україні в даний час є: бюджет, цільові бюджетні фонди, позабюджетні публічні фонди, податки, фінанси соціальної сфери, державне майнове та особисте страхування, державні і муніципальні кредити, фінанси державних і муніципальних під-

приємств та деякі інші [11; 68]. У відповідності з цими ланками фінансових систем обох держав як економічним змістом утворюються згідно принципу соціального натуралізму фінансово-правові інститути як адекватна їм правова форма. **Єдина за економічним змістом фінансова система не може детермінувати утворення декількох якісно різнорідних галузей права.**

На жаль, деякі теоретики права, поспішаючи стати першовідкривачами, проголошували та продовжують проголошувати виникнення на основі публічних фінансів у якості самостійних основних галузей бюджетного права та фінансового права. Зокрема, Д.В. Вінницький пише: “В даний час ...Податкове і бюджетне право наділені властивостями, внутрішньо притаманними самостійним галузям права” [17, с. 103]. В іншому місці цієї ж роботи він висловлює ще більш чітку позицію, називаючи **“податкове і бюджетне право самостійними основними галузями”** [17, с. 85]. Так і напрошується до автора цих оціночних міркувань запитання, в чому ж дійсно він бачить якісну відмінність предметів цих, з дозволу сказати, “галузей права”, якщо податки і бюджет є різновидами перерозподільних відносин у сфері публічних фінансів?

Проявляючи непослідовність, на наступній сторінці даної ж монографії Д.В. Вінницький робить висновок “про комплексність фінансового права на сучасному етапі”. “Комплексність фінансового права, – пише він, – проявляється у декількох факторах: 1) у відсутності загальних фінансово-правових положень фундаментального характеру, закріплених у позитивному праві (загальній частині); 2) у відсутності дієвої системи закріплених у законі галузевих принципів, категорій та юридичних конструкцій, що в однаковій мірі використовувалися б у правових утвореннях, які традиційно включаються у фінансове право; 3) у відсутності системи однорідних суспільних відносин, правове регулювання яких могло б здійснюватися єдиним методом та подібними правовими засобами; 4) в наявності ознак правової автономії у найбільш крупних підрозділів, що традиційно включаються у систему фінансового права (тобто податкового і бюджетного права); 5) у відсутності єдиної системи фінансово-правових джерел, що знаходить свій прояв не лише у відсутності російського фінансового кодексу, але й взагалі будь-якого спеціального законодавчого акту, що стосувався б фінансів загалом та в цілому” [17, с. 85].

Про невідповідність дійсності аргументів, наведених під номерами 3 і 4, зазначалося вище. **Аргументи 1, 2 і 5 зовсім не стосуються сутнісних, системоутворюючих галузей фінансового права**

об’єктивних факторів, а є за своїм змістом довідним набором фрагментарних суб’єктивних вражень про суцє та належне у змісті фінансового права їх автора. Наведені аргументи не тільки є недостатніми для таких кардинальних висновків, як визначення предмету галузі права, її системи і т.д. Ці аргументи в більшості своїй не наукові, не відображають сутнісних рис об’єкту пізнання. Фінансове право в дійсності є не “надгалузевою системою, покликаною забезпечити, – як пише Д.В. Вінницький, – ефективну взаємодію і координацію самостійних галузей (податкового і бюджетного права) та деяких правових інститутів, що охоплюються ним” [17, с. 77], не комплексною галуззю права, а однією з класичних галузей російського права, системи права України, системи права інших постсоціалістичних держав і регулює, як уже відзначалось вище, розподільні та перерозподільні відносини у сфері публічних фінансів.

Застосування принципу соціального натуралізму до фінансового права дозволяє також логічно завершити довготривалу дискусію про місце фінансового права в системі позитивного права тієї чи іншої країни. До числа дискусійних питань місця фінансового права в системі права постсоціалістичних держав, що мають особливо важливе методологічне значення, на нашу думку, належать наступні: а) про характер галузі фінансового права – фінансове право “надгалузеве утворення”, класична галузь права чи взагалі не є самостійною галуззю права; б) про час і способи виникнення фінансового права як галузі права; в) чи не зникає фінансове право як окрема галузь права у зв’язку з бурхливим розвитком бюджетного і фінансового права?

На перше із вище зазначених питань нами уже дано аргументовану відповідь про те, що фінансове право об’єктивно належить до числа класичних галузей позитивного права постсоціалістичних держав. Продовжувати дискусію з даного питання може лише людина, яка свідомо або в силу інших обставин не враховує наявних об’єктивних реалій чи дотримується традицій певної наукової школи, що склалися раніше. В якості прикладу останнього твердження можна навести вислів уже згаданого нами П.М. Годме про публічне право: “Публічне право, – пише він, – традиційно ділиться на дві галузі: **конституційне право**, яке містить норми, що регулюють діяльність державних органів, які приймають політичні рішення; **адміністративне право**, що включає правові норми, які регулюють діяльність органів виконавчої влади у сфері управління. Що стосується **фінансового права** (виділено мною – П.П.), то воно доповнює ці дві галузі”

[24, с. 39]. В даному випадку детальну полеміку з автором наведених міркувань вважаємо зайвою. Відзначимо тільки, що усі названі галузі права – конституційне, адміністративне і фінансове – мають в якості предметів свого регулювання якісно відмінні суспільні відносини, на що до певної міри звернув свою увагу і сам П.М. Годме. Вже в силу цього фінансове право не в змозі доповнювати ні конституційне право, ні право адміністративне.

Також не складає особливих труднощів, на нашу думку, і друге питання – про час і способи виникнення фінансового права. Тим не менше тривалий період воно залишалося дискусійним, а до певної міри не втратило свого дискусійного характеру по даний час. Зокрема, пів століття тому, у 1952 р. Р.О. Халфіна висловила припущення, що фінансове право виділилось з державного права та адміністративного права і внаслідок цього пізніше набуло якостей самостійної галузі права [79, с. 194-195]. Таку позицію поділяли Б.М. Іванов [35, с. 40-41], М.І. Піскотін [55, с. 49], С.Д. Ципкін [85, с. 14-15]. В даний час аналогічної позиції дотримується М.В. Карасьова, яка, зокрема, пише: “Фінансове право, на відміну від конституційного та адміністративного, з’явилося значно пізніше, оскільки виділилося з названих галузей та з фінансової науки в самостійну галузь у зв’язку зі специфікою об’єкта правового регулювання та його суспільним значенням” [38, с. 39].

В 1976 р. В.В. Бесчеревних зробив висновок про те, що фінансове право не виділялося з інших галузей права, а виникло відразу ж як самостійна галузь поряд і водночас з державним правом та адміністративним правом. В полеміці з Р.О. Халфіною В.В. Бесчеревних сформулював своїм опонентам два наступних запитання: 1) **коли саме** відбулося виділення фінансового права з інших галузей права та 2) **в чому саме** проявилось це виділення? Оскільки на поставлені запитання жоден з опонентів не дав ніякої відповіді, В.В. Бесчеревних дійшов висновку, що в дійсності ніякого “виділення” фінансового права не було і що в якості самодостатньої галузі права фінансове право існує з моменту своєї появи на світ. На момент появи галузі фінансового права В.В. Бесчеревних не вказує [7, с. 30].

А.І. Худяков у 1995 р. посилює аргументацію зробленого В.В. Бесчеревних висновку: “...Звідси, – пише він, – держава, її фінанси і фінансове право, будучи атрибутами одне відносно іншого, з’являються практично одночасно” [83, с. 66]. Ми цілком і повністю поділяємо висновок А.І. Худякова про історичний час виникнення фінансового права як явища суспільного життя, заперечуючи

при цьому атрибутивність держави і публічних фінансів. Обидва ці явища є самостійними феноменами суспільного процесу, хоча й тісно пов’язаними один з одним. “Про те, що фінансове право не виділялося з інших галузей права, а виникло водночас з виникненням держави”, – пише і О.М. Горбунова [25, с. 37]. Неспівпадання часу виявлення наукою фінансового права з часом його дійсної появи, наявність різноманітних думок вчених з даного питання зовсім не означають, що протягом усього попереднього періоду суспільного розвитку фінансове право не існувало взагалі чи було складовою частиною якоїсь іншої галузі права. Останнє засвідчує лише недостатність пізнання наукою фінансового права зокрема та юриспруденцією в цілому ключових методологічних проблем теорії фінансового права та фінансово-правової практики.

Сама постановка питання про виділення фінансового права з права конституційного чи права адміністративного чи з того й іншого одночасно методологічно хибна, суперечить принципу соціального натуралізму, оскільки в кожній з цих галузей докорінно відмінні, свої предмети правового регулювання. Це з точки зору науки. Водночас історія фінансового права багатьох держав, в т.ч. історія вітчизняного фінансового права містить безліч прикладів, коли тривалий час фінансово-правові відносини в силу найрізноманітніших причин помилково відносились до сфер права державного, адміністративного права чи того та іншого водночас. Відновлення наукової істини в такому випадку у формі обґрунтування галузевої самостійності фінансового права і створило ілюзію виділення фінансового права з інших галузей права.

На питання, чи не зникає фінансове право як окрема галузь позитивного права у зв’язку з бурхливим розвитком найкрупніших інститутів цієї галузі права – бюджетного права та податкового права – нами уже дана обґрунтована відповідь: ні, не зникає, оскільки в основному, в сушому те й інше відображає перерозподільні відносини у сфері публічних фінансів. **Відмінності між бюджетом і податками як ланками публічних фінансів мають не якісний характер, а стосуються виключно особливостей та форм прояву.** Тому немає потреби створювати дві галузі фінансового права, які відрізнялися б між собою не онтологічними рисами, а другорядними деталями. Крім того, таке методологічно хибне розв’язання проблеми ще більше розбалансувало б і без того відмінні режими фінансового правового регулювання різних ланок єдиної системи публічних фі-

нансів, що й без цього з надлишком має місце у різних інститутах фінансового права.

Отже, **об'єктивним предметом фінансового права є розподільні і перерозподільні відносини у сфері публічних фінансів. Межі фінансового права визначаються межами публічних фінансів, а його система – системою публічних фінансів. За своїм змістом фінансове право постсоціалістичної держави є системою норм права, що регулюють розподільні та перерозподільні відносини у сфері публічних фінансів з метою створення державних і муніципальних фондів грошових коштів для задоволення суспільних потреб.**

Список літератури

1. Цивільний кодекс України. – Київ, 2003.
2. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях. – М.: «Стелс», 1995.
3. Белошапко Ю.Н. Правонарушение и ответственность в финансовом и налоговом праве Российской Федерации // Правоведение. – 2001. – № 5.
4. Бельский К.С. Феноменология административного права. – Смоленск, 1995.
5. Бельский К.С. Финансовое право: наука, история, библиография. – М.: Юрист, 1995.
6. Берендтс Э.Н. Русское финансовое право. – СПб., 1914.
7. Бесчеревных В.В. Компетенция Союза ССР в области бюджета. – М., 1976.
8. Братусь С.Н. Предмет и система советского гражданского права. – М., 1963.
9. Вагнер А. Русские бумажные деньги / Пер. с нем. Н. Бунге. – Киев, 1871.
10. Василик О.Д. Теорія фінансів. Підручник. – Київ: НІОС, 2000.
11. Василик О.Д., Павлюк К.В. Державні фінанси України: Підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2003.
12. Ведель Ж. Административное право Франции. – М.: Прогресс, 1973.
13. Везерфорд Дж. История денег. Борьба за деньги от песчаника до киберпространства / Пер. с англ. – М., 2001.
14. Виконавча влада і адміністративне право. / За заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К.: Видавничий дім «ІнЮре», 2002.
15. Винницкий Д.В. Основные проблемы теории российского налогового права. Автореф. дис. на соиск. учен. степени докт. юрид. наук. – Екатеринбург, 2003.
16. Винницкий Д.В. Предмет российского налогового права // Журнал российского права. – 2002. – № 10. – С. 71-81.
17. Винницкий Д.В. Российское налоговое право: проблемы теории и практики. – СПб.: Изд-во «Юридический центр ПРЕСС», 2003.
18. Воронова Л.К. Правовые основы расходов государственного бюджета СССР. (На материалах союзной республики). – Киев, 1981.
19. Воронова Л.К., Кучерявенко Н.П. Финансовое право. Учебное пособие для студентов юридических вузов и факультетов. – Харьков: Легас, 2003.
20. Воронова Л.К., Мартыянов Н.В. Советское финансовое право. – К.: Вища школа, 1983.
21. Гаврилюк Р.А. Функции налога: методологические подходы к определению // Финансовое право. – М., 2003. – № 4.
22. Гаврилюк Р.О. Дискусійні питання функцій податку // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 172. Правознавство. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 65-74.
23. Гаврилюк Р.О. Предмет фінансового права постсоціалістичної держави. Навчально-методичний посібник. – Чернівці: Рута, 2003.
24. Годме П.М. Финансовое право. Пер. с фр. – М.: Прогресс, 1979.
25. Горбунова О.Н. Финансовое право и финансовый мониторинг в современной России. – М., 2003.
26. Государственное право Германии. Сокращенный перевод немецкого семитомного издания. Т. 2. – М., 1994.
27. Грачева Е.Ю., Ивлиева М.Ф., Соколова Э.Д. Финансовое право в вопросах и ответах. Учебное пособие / Отв. ред. Е.Ю. Грачева. – М.: ТК Велби, изд-во Проспект, 2003.
28. Грэбан Г. Французское административное право. – М., 1988.
29. Гурвич М.А., Шварцман А.О. Основные вопросы советского финансового права. – М., 1940.
30. Дадашев А.З., Черник Д.Г. Финансовая система России: Учебное пособие. – М.: ИНФРА-М, 1997.
31. Еллинек Г. Бюджетное право. – Ростов, 1906.
32. Жез Г. Общая теория бюджета / Пер. с франц. Г.Г. Соловья и К.К. Шамова. – М., 1930.
33. Жувенель Б. Этика перераспределения. – М., 1995.
34. Заяц Н.Е. Теория налогов: Учебник. – Минск, 2002.
35. Иванов Б.Н. О системе советского финансового права // Труды ВЮЗИ. Т. IX. – М., 1967.

36. *Иловайский С.И.* Определение, содержание и значение науки финансового права в связи с кратким очерком финансового положения главнейших государств. Вступительная лекция. – Одесса, 1887.
37. *Карасева М.В.* Бюджетное и налоговое право России (политический аспект). – М.: Юристъ, 2003.
38. *Карасева М.В.* Финансовое право. Общая часть: Учебник. – М.: Юристъ, 2000.
39. *Косса Л.* Основы финансовой науки. – М., 1900.
40. *Лебедев В.А.* Финансовое право. Учебник. – М., Статут, 2000.
41. *Лефрен Ж.* История налога во Франции. – Дело. – 1867. – № 10.
42. *Лисовский В.И.* Финансовое право Союза ССР / Финансовое право европейских социалистических стран. – М., 1976.
43. *Львов Д.М.* Курс финансового права. – Казань, 1887.
44. *Мандрица В.М.* Финансовое право. Серия «Учебники, учебные пособия». Издание 2-е, перераб. – Ростов н/Д., «Феникс», 2003.
45. Налоговый кодекс Российской Федерации. Части I и II. Официальный текст. – М.: «Элит-2000», 2002.
46. *Нитти Ф.* Основные начала финансовой науки. – М., 1904.
47. Общая теория финансов: Учебник. / Под ред. *Л.А. Дробозиной.* – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1995.
48. *Озеров И.Х.* Основы финансовой науки. – М., 1905.
49. *Озеров И.Х.* Подоходный налог в Англии. – М., 1898.
50. *Орлов М.Ф.* О государственном кредите // У истоков финансового права. – М.: Статут, 1998. – С. 295-424.
51. *Орлюк О.П.* Финансовое право. Навчальний посібник. – К.: Юрінком Інтер, 2003.
52. *Патлаевский И.Ю.* Курс финансового права. – Одесса, 1885.
53. *Пацурківський П.С.* Предмет и границы финансового права постсоциалистического государства / Финансово-правовая доктрина постсоциалистического государства. Сборник научных докладов и сообщений за материалами международной научной конференции 22-24 сентября 2003 г. Вып. 1. – Черновцы: «Рута», 2003. – С. 5-26.
54. *Петти У.* Трактат о налогах и сборах. – М., 1963.
55. *Пискотин М.И.* Советское бюджетное право. – М., 1971.
56. *Рау К.Б.* Основные начала финансовой науки / Пер. с нем. под ред. Лебедева В.Л. – СПб., 1868.
57. *Ровинский Е.А.* Основные вопросы теории советского финансового права. – М.: Госюриздат, 1960.
58. *Ровинский Е.А.* Предмет советского финансового права // Советское государство и право. – 1940. – № 3. – С. 32-48.
59. *Сабанти Б.М.* Теория финансов. Учебное пособие. 2-е издание. – М.: Изд-во «Менеджер», 2000.
60. Советское финансовое право. – М., 1982.
61. Советское финансовое право: Учебник для вузов / Отв ред. *Воронова Л.К., Химичева Н.И.* – М., 1987.
62. *Соколова Э.Д.* Современные проблемы науки финансового права // Актуальные проблемы финансового права: Сб. науч. статей, посвященный 75-летию Н.И.Химичевой. – Саратов: Изд-во ГОУ ВПО «Саратовская государственная академия права», 2003. – С. 19-29.
63. *Сперанский М.М.* План финансов / У истоков финансового права. – М.: Статут, 1998. – С. 35-106.
64. *Старилов Ю.Н.* Курс общего административного права. В 3 т. Том 1: История. Наука. Предмет. Нормы. Субъекты. – М.: Изд-во НОРМА, 2002.
65. *Тарасов И.Т.* Лекции по науке финансового права. – Ярославль, 1880.
66. Теория государства и права / Под ред. *С.С. Алексеева.* – М., 1985.
67. *Тургенев Н.И.* Опыт теории налогов / У истоков финансового права. – М.: Статут, 1998. – С. 121-274.
68. Финансовая система России: Учебное пособие. – М.: ИНФРА-М, 1997.
69. Финансовое право европейских социалистических стран / *Н. Вачев, М. Веральский, В.И. Лисовский, Т. Надь, В. Мурко, Х. Штиллер.* – М., 1976.
70. Финансовое право. Учебник / Под ред. *Е.Ю. Гарчевой, Г.П. Толстопятенко.* – М.: ООО «ТК Велби», 2003.
71. Финансовое право: Учебник / Отв. ред. *Н.И. Химичева.* 2-е изд. перераб. и доп. – М.: Юристъ, 1999.
72. Финансовое право: Учебник / Отв. ред. *Н.И. Химичева.* 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2003.
73. Финансовое право: Учебник / под ред. *О.Н. Горбуновой.* 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2000.

74. Финансовое право: Учебное пособие для вузов / под ред. проф. М.М. Россолова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001.
75. Финансы: Учебник для вузов / Под ред. М.В. Романовского, О.В. Врублевской, Б.М. Сабанти. – М.: Юрайт, 2002.
76. Финансы: Учебник Под ред. А.М. Ковалевой. – М.: Финансы и статистика, 1996.
77. Фінансове право: Підручник / Керівник авторського колективу і відп. ред. Л.К. Воронова. Видання друге, виправлене і доповнене. – Харків: Консум, 1999.
78. Хайдегер М. Введение в метафизику. Пер. с нем. – СПб., 1998.
79. Халфина Р.О. К вопросу о предмете и системе советского финансового права (Вопросы советского административного и финансового права). – М., 1952. С. 191-213.
80. Халфина Р.О. Общее учение о правоотношении. – М., 1974.
81. Химичева Н.И. Субъекты советского бюджетного права. – Саратов, 1979.
82. Ходский Л.В. Государственное хозяйство. Курс финансовой науки. Вып.1. – СПб., 1907.
83. Худяков А.И. Основы теории финансового права. – Алматы: Жеті жарғы, 1995.
84. Худяков А.И. Финансовое право Республики Казахстан: (Общая часть). – Алматы: Каржы-Каражат, 1995.
85. Цыпкин С.Д. Доходы государственного бюджета СССР. Правовые вопросы. – М., 1973.
86. Чантладзе В.Г. Вопросы теории финансов. – Тбилиси: Изд-во Тбилис. ун-та, 1979.
87. Шиппель М. Денежное обращение и его общественное значение / Пер. с нем. и с предисл. П. Струве. – СПб., 1897.
88. Эриаивили Н.Д. Финансовое право: Учебник для вузов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2000.
89. Эсберг К.Т. Курс финансовой науки / Пер. с нем. М.А. Курчинского. – СПб., 1913.
90. Янжул И.И. История финансового права. – СПб., 1882.
91. Янжул И.И. Опыт исследования английских косвенных налогов. – М., 1874.
92. Янжул И.И. Основные начала финансовой науки. Учение о государственных доходах. – М.: Статут, 2002.
93. Яроцкий В.Г. Финансовое право. – М., 1885.
94. Abbamonte G. Principi di diritto finanziario. – Napoli: Jovene, 1975.
95. Andrezej K. Piasecki. Władza w samorządzie terytorialnym III RP. – Zielona Gora, 2002.
96. Bennette R.G. Geography of public finance. – London, 1986.
97. Boadway R.W., Wildasin D.E. Public sector economics. 2nded. – Toronto, 1984.
98. Bouvier M., Esclassan M.-C., Lassale J.-P. Finances publiques. 5-e éd. – Paris: L.G.D.J., 2000.
99. Božidar Jelčić. NAUKA o Financyma i Financijsko Pravo. Drugo, izmjenjeno i dopunjeno izdanje. – Zagreb: Informamor, 1988. – 588 c.
100. Cahill D. Corporate finance law. – London: S&M., 2000.
101. D'Amati N. Il diritto tributario: Trattato di diritto tributario / Diretto da A. Amatucci. Annuario. – Padova: CEDAM, 2001.
102. Falsitta G. Manuale di diritto tributario. Parte generale. III ed. – Padova: CEDAM, 1999.
103. Ferenczy Endre. Penzügyek joga. I. kotet. – Nemzeti tankönyvkiado, 1992.
104. Finnis J. Natural Law and Natural Rights. – Oxford: Clarendan Press, 1980.
105. Gaudemet P.M., Molinier J. Finances publiques. 6-e éd. T. 1, 2. – Paris: Montchrestien, 1997.
106. Hohn E., Walaburger R. Steverrecht. Band 1. – Bern-Stuttgart-Wien: Verlag Paul Haupt, 2001.
107. Ioan Gliga. Drept financiar. – Bucuresti: Humanitas, 1998.
108. Lascombe M., Vandendriessche X. Les finances publiques. 3-e éd. – Paris: Dalioz, 1998.
109. Mattsson N. Svensk internationell beskattningsrätt. 13-e omarbetade upplagan. – Stockholm: Norstedts juridik, 2000.
110. Munch I. Von (Hrsg). Besonderes Verwaltungsrecht. 9 Aufl. – Berlin, 1992.
111. Nobel P. Schweizerisches Finanzmarkt-recht: Einführung und Überblick. – Bern: Stämpfli, 1997.
112. Osterloh L. Il diritto tributario ed il diritto privato: Trattato di diritto tributario / Diretto da A. Amatucci. Annuario. – Padova: CEDAM, 2001.
113. Pählsson R. Inledning till skatterätten. Andra upplagan. – Uppsala: lustus Förlag, 2001.
114. Seidmeier H., Knauf Y.T. New Pyblik Manogement in der kommunalen Verwaltung. – Baden-Baden, 1997.
115. Thornhill A.R. Prosser K. Tax planning with precedents. 11 ed. – London: S&M, 2001.
116. Trotabas L., Cotteret J.-M. Droit fiscal. 8-e éd. – Paris: Dalioz, 1997.
117. Vogel K. Il diritto intemazionale tributario: Trattato di diritto tributario / Diretto da A. Amatucci. Annuario. – Padova: CEDAM, 2001.
118. Williams D.W., Morse G. Principles of tax law. 4thed. – London: S & M, 2000.

119. *Wood Ph.R. Comparative financial law. Law and practice of intentional finance series.* – London: S&M, 1995.

120. *Xlat dzialalnosci RIO. Wybrane aspekty funkcjonowania samorzadu terytorialnego. Doswia-*

dczenia i perspektywy. Praca Zbiorowa / redakcja naukowa Bernadetta Nitschke, Waldemar Jlugocki. – Zielona Góra, 2003.

П. С. Пацуркивский

СУЩЕЕ И ДОЛЖНОЕ В ФИНАНСОВОМ ПРАВЕ: ОСНОВНЫЕ ТИПЫ ДОКТРИНАЛЬНЫХ РЕШЕНИЙ

В статье с позиций принципа социального натурализма анализируются основные типы доктринальных подходов к определению сущего и должного в финансовом праве. Одно из центральных мест в исследовании отведено бывшему социалистическому типу понимания финансового права – юридическому позитивизму в финансовом праве, который и в настоящее время продолжает определять сущее финансовое право Украины. В статье наибольшее внимание уделено анализу данной отрасли с позиций социологического позитивизма, позволяющего наиболее полно увидеть в финансовом праве должное его содержание с целью превращения его в последующем в новое сущее право пост-социалистических государств.

P. S. Patsurkivskiy

INTRINSIC AND PROPER IN FINANCIAL LAW: THE BASIC TYPES OF THE DOCTRINAL DECISIONS

Taking the standpoint of the principle of social naturalism, the article presents an analysis of main types of doctrinal approaches to the definition of intrinsic and proper in financial law. The so-called “socialist” type of understanding of financial law, nowadays considered to be that of the past, that still continues to determine the present financial law of Ukraine, receives a preferred, in terms of allotted attention, treatment in the analysis. The article dedicates considerable attention to the analysis of the said branch of the law based on the position of sociological positivism, which most profoundly allows to see the intrinsic in the financial law with the purposes of reforming it into a new intrinsic law of the post-soviet states.